

Drugi veliki papa, duše pune uznemirenosti, patnje i tuge, različitim se je oblicima borio protiv nasilja i nepravda; bio je to Pavao VI. koji je baš u posljednjim mjesecima svojega života morao iskusiti možda najtežu kušnju pokušavši spasiti Alda Mora snagom svojih riječi, obrativši se Crvenim brigadama. Andreotti se u svojoj knjizi sjeća muke i tjeskobe onih dana i otkriva iz korespondencije gotovo potpuno nepoznatu poruku razočaranog Mora koju je uputio Pavlu VI. iz zatvora Crvenih brigada i pismo koje je predsjednik vlade, dakle sam Andreotti, uputio papi da bi mu objasnio stajalište vlade. »Samo Vaša Svetost može zagovarati kod kompetentnih vladinih organa« — zaklinje Moro. »Papa se je«, kaže Andreotti, »osobno ponizio do te mjere da je poslao vlastoručno ispisanu poruku brigadistima pred kojima je poklekao zaklinjući, na žalost uzalud, gestom pune odgovornosti i krajnje poniznosti.« Moro i papa Montini bili su vezani vezom starog prijateljstva. »Sveta Stolica je poštivala državne odluke. Papa je dobro shvaćao našu tragediju«, napominje Andreotti. »Papa se nije zavaravao mogućnošću razmjene zatvorenika, niti je, poznavajući poziciju vlade, tražio da utječe na dramatične odluke koje smo morali donositi onih dana.« S interventom u Lateranskoj bazilici na rekvijemu za Mora (»na žalost tu nije bilo i tijelo pokojnika«) i s molitvom što ju je u ovoj zgodi izrekao, Pavao VI. »stavio je pečat, točku, na svoj petnaest godišnji pontifikat«. Tek nakon smrti, koja je uslijedila tri mjeseca poslije, mnogi su primijetili »da je Montini bio papa izvanrednih darova«. Svakako, između papa koje je Andreotti poznao, Pavao VI. bio je najteskobniji, najizmučeniji — upravo mučenik — zbog nagomilanih velikih problema današnjeg svijeta i Crkve.

Ova Andreottijeva knjiga vrlo je zanimljiva; u njoj »stari lisac talijanskog političkog života zadnjih dvaju desetljeća«, »praveći se posve nezainteresiranim«, kao ono kad mu je bilo osam godina, iznosi mnoge detalje iz kojih se može mnogošta doznati i naučiti. Kome je poznato koje je sve funkcije obnašao Giulio Andreotti u Italiji i u međunarodnim organizacijama i koga zanima Crkva kao organizacija i Vatikan kao država rado će posegnuti za ovom knjigom koja je napisana »bez velikih pretenzija«, kaže autor.

HRVATSKA POEZIJA O ISELJENIŠTVU

(Uz knjigu *Ive Smoljana, Hrvatski Odisej, Zagreb, 1980.*)

Juraj Lončarević

Uvod

Već sama činjenica da svaki 4. suvremeni Hrvat živi danas u iseljeništvu — a u Americi po nekim podacima ima čak 2,5 milijuna ljudi našeg podrijetla — govori dovoljno sama za sebe. No, prije nego što ustanovimo što je sve, na primjer, značilo naše povijesno iseljeništvo za naš narodni organizam, potrebno se pozabaviti samim pojmom iseljeništva kao takvog. I do čega tada dolazimo? Bilo da u kojem jeziku analiziramo taj pojam, od hebrejskog (nókri), grčkog (xenos) ili engleskog (alien), dolazimo uvijek do istog zaključka, da se radi o čovjeku koji, bez obzira na to što je bio *prisljen* živjeti u tuđini, nije od nje prihvaćen, dok je istodobno za to platio skupu cijenu: u zamjenu je dao intimnost i toplinu svoje vlastite zemlje.

Zato je život iseljenika u tuđini, i onog povijesnog i onog suvremenog, osim *prostorne* dezorijentiranosti, jer nije kod kuće, i *vremenski* poremećen. Takav čovjek, ne zaboravimo, živi više u prošlosti nego u sadašnjosti, jer mu ona znači jedino vezu s domovinom, dok mu sadašnjost predstavlja krutu zbilju u kojoj je prisiljen živjeti.

Treba li zato uopće dokazivati da baš na takvom imagitivnom terenu maštanja i čežnje za onim što je uskraćeno — najjače izrasta umjetnički zov: dati sebi oduška u svijetu što nam ga više ne daje fizička zbilja, ali koji se može stvoriti umjetničkim djelom.

Nije li to ustalom dobro razumio naš Preradović u svom *Putniku* u čijim je početnim stihovima drastično naglašena dezorijentacija o kojoj smo govorili: *Bože mili, kud sam zašo?*

Danas je naše suvremeno iseljeničtvo dobilo takve razmjere da valjda i nema područja na kojem se ono ne bi moglo očitovati. Ne treba pritom ostati samo na području umjetnosti. Čak se i u psihijatriji javljaju nazivi koji nekad nisu postojali u klasifikacijama duševnih bolesti: progrenički sindrom, iseljenička neuroza ili psihoza, koje pojedinac-umjetnik ili kolektivan narodni duh u narodnoj poeziji mogu kompenzirati, dočaravši u imaginativnom svijetu ono što im je stvarnost uskratila. —Na žalost, svijet u kojem živi iseljenik, čini se ni s čim ne može biti premošćen i kompenziran! To čini bit tuđine i umjetničkog stvaralaštva o njoj.

U tuđini ljudi kao da tapkaju uvijek samo na jednom mjestu. Oni žive u *provizoriju* koji i umjetno podržavaju, vjerujući da će se vratiti, sustežući se živjeti unaprijed. Žive mislima unatrag, vezani u povijesnom i u suvremenom smislu uvijek za one koje su ostavili.

Zato je duboko istinita ona općenita tvrdnja koja postoji o tuđini: otići u nju znači uvijek samoga sebe na neki način osakatiti. U tuđini umire polagano duša, jer joj je uskraćen kontakt s vlastitim ljudima. Izgubljeno je ono što predstavlja nezamjenjivi dio narodnog organizma, njegova jezika, kulture, tradicije i običaja!

Zato su brojna djela nastala u tuđini samo dokumenat o svemu tome. Jer, sva ona pokazuju nedvojbenu samo jednu stvar, a Smoljanov izbor to potvrđuje: da naš čovjek nije bio nikada u tuđini sretan, ni u prošlosti, ni u sadašnjosti.

Unatoč svemu što je tamo postigao, ostala je uvijek nazočna *prisila* u kojoj je morao živjeti. Izraz svega toga nastao je ustvari pod nebom koje *nije njegovo*, niti će to ikada biti!

Recimo zato teška srca i duše, da je besmisleno *presaditi* našeg čovjeka u tuđinu na neko drugo tlo, bez obzira da li je to bilo potrebno ili ne, a da bi on istodobno ostao i *naš*. Uvijek će doći do prekida spone na jednoj ili na drugoj strani. Možda se taj proces *otudjenja* od rodnog tla može ponegdje i usporiti ili ublažiti, ali unatoč svemu, do vijeka će naš čovjek ostati tamo presađenim, ili ono što je još teže, *iskorijenjenim* hrvatskim čovjekom!

Promatrajući iz takvog motrilišta *Antologiju hrvatske poezije o iseljeničtvu* Ive Smoljana, ubrzo dolazimo do osnovne konstatacije da i nije bilo u nas književnika koji se nije potrudio da opiše tuđinu. Ako pri tome mislimo na poeziju kao na najautentičniji izraz o onom intimnom, trenutnom i neponovljivom u nama, tada bismo naše pjesnike u vezi s temom *tuđine* mogli podijeliti u dvije velike skupine.

U prvom redu dolaze oni koji su o tuđini pisali kao o nečem u čemu se *prolazno* našao neki naš pojedinac, osjećajući, dakako, pritom sve ono što sobom odnosi želja za domovinom i pišući radi toga stihove. Ali isto tako druga grupa pjesnika pripada onim stvarateljima koji su masovni odlazak naših ljudi u tuđini osjetili kao stanje i aktualnu situaciju naše suvremenosti u kojoj se našao taj naš iseljeni čovjek, koji za to nije bio nimalo kriv.

Tako smo došli do dvovrznog pristupa istom fenomenu.

U prvih pjesnika je tuđina zasjala kao fenomen prolazne otuđenosti i prisile kojoj se ipak jednom vidi kraj, dok je u drugih, a to nas kao ljude današnjice više zanima, ta ista tuđina predočena je kao stanje i način života iz kojega je povratak našem čovjeku svaki dan sve složeniji i teži! Jer, ono što je nekada naš čovjek osjećao kao prisilu i nametnutost kojoj se morao prikloniti, danas već, na žalost, predstavlja čvrsto utkanu pojavu u njegovu životu i svakodnevici koju isto tako — htjeli to ili ne — moramo prihvatiti.

Zato suvremena poezija o iseljeništvu i nije izraz nekog filozofskog otuđenja današnjeg čovjeka unutar općeg fenomena otuđenosti, nego je to mučna i opora poezija tvrdih i žilavih ruku koja dokumentira naše vlastito otuđenje od rodnog tla pod nesmiljenim kotačima potrošačkog društva na razvijenom europskom Zapadu, ili još dalje, na nekom drugom kontinentu.

Često je to potresna »naiva riječi«, kako ju je netko nazvao, jer u tuđini propjevaše, osim pjesnika, i oni koji možda ne bi to kod kuće nikada učinili! — Autentične naše narodne forme, bečarci i gange dobiše tako novi sadržaj.

Koliko je ta tematika potresna i aktualna pokazuju njezini traumatski učinci i u drugim područjima umjetnosti.

Tako su naši glazbeni festivali (Krapina, Požega, Split) redovito donosili i pjesme s tom tematikom, od kojih su na primjer, *Suza za zagorske brege* i *Pismo čali* postale klasične i nedosegnute u tom žanru.

Na likovnom su opet polju, uz »naivu riječi« nastala djela »naive kista« mnogih naših umjetnika, od kojih su neki i cjelokupni svoj opus posvetili tom problemu.

U filmu je ta problematika dala Žižićev film *Ne naginji se van*, uz poznatu Kerstnerovu seriju *Mejaše* na čelu s Dudekom koji se uspijeva odrvati zovu tuđine u posljednji čas.

Ako se sada opet iz suvremenosti putem Smoljanova izbora vratimo ponovno u prošlost, lako ćemo ustanoviti da su *tuđina* i *iseljenišтво* kao njezin konačni učinak predstavljali uvijek nešto *iznimno* i duboko potresno u životu našeg čovjeka. Od otuđenih centara financijske moći, Beča i Pešte, pa sve do one sumorne slike roblja koje se ukrcava na iseljeničke brodove, da bi na prijelazu stoljeća otišlo od kuće da se više nikad ne vrati, traje ta neprekidna nit naše poezije i proze o tuđini.

To nam govori i najnoviji podatak iz proze Rajmunda Kuparea o Hrvatima u dalekom Čileu (*Balada iz Magallanesa*), o tom stravičnom umiranju Hrvata u toj južnoameričkoj zemlji, u kojoj na groblju pisac susreće: *Moju domovinu koja spava vječnim snom*.

Ako se od svega ovog vratimo prvom hrvatskom književniku koji je pisao o tuđini,¹ tada ćemo svakako doći do Marka Marulića (1450—1524) i njegove pjesme *Molitva suprostiva Turkom*, u kojoj on piše ovako:

»Luge, sela, grade popljiniv s'žegoše,
Muže, žene, mlade svezav povedoše.
Ubiše junake koji se rvihu,
A ine nejake u sindžir vedihu.
Sinke porubiše od krilam materam,
I jošće činiše njih vaščine kćeram.
Daleč rastavljaju od dragog miloga,
Tih tamo prodaju, a simo inoga.«

I Petar Zoranić u 16. st. govori u svojim Planinama o 'rasutoj baščini'. Za njim slijede mnogi pjesnici sve do današnjeg dana, a ja ću nabrojiti još i neke koje nije Smoljan spomenuo: Jozo Bačić-Manjavin, Ante Jakšić, nedavno preminuli Stanko Dominić, Krešo Mlač, Liana Kuman, Tomislav Antunović, Ivica Jembrih, Janko Bubalo i drugi.

Taj bismo niz mogli zaključiti *Otvorenim pismom jednog gastarbajtera domovini* pjesnika suvremene generacije Zvonimira Baloga koju je donio i Smoljan u svojoj *Antologiji*, a koja je po prvi put tiskom objavljena:

¹ Usp. prikaz Dubravka Horvatića, *Tematika iseljavanja i iseljeništvа u hrvatskoj književnosti*, *Svesci* 31, KS, Zagreb, 1977, str. 48—52.

»Majne libe domovina
alte slave djedovina
šrajben ti ovo pismo,
jer se lange vid'li nismo.«

Ali ni pisanje na vlastitom jeziku ne ide više lako:

»Ne ljuti se što sve više mucam
i hrvatski što samo natucam
to je što nas krađu australije
što evropama kopamo prolaze za
fakalije.«

Zato našem čovjeku u tuđini:

»Od bola pucaju nam guše,
kad se sjetim da nas mulci puše.
Čitav paklo, a za jednu marku.
halbe pijem, halbe geben marku.«

I što onda čovjeku ostaje drugo nego:

»kako alzo da se čovjek onda
kao neka anakonda
ne smota oko svoje boli
i još jače te ne voli
i još jače te ne moli.«

Zato neka se pjesma sama dovrši:

»Učini da opet tobom ozaren hodim
kamen rukom
srce zemljom da oplodim
dosta u tuđini ja se skrih
ich liebe nur dich.«

I tako se iz napaćene duše našeg čovjeka uzdigla potreba da se unatoč olujnim prijelomima vrati svom rodnom pragu koji će mu čuvati sve ono što mu je tuđina ugrozila: od jezika, običaja pa do obitelji i djece koja, rodivši se vani, više ni jezikom, a niži duhom, ne razumiju one koji su ih rodili.

A o vjeri da i ne govorimo!

Zato se na kraju pomolimo i u životu borimo samo za jedno: da što prije ovakvi izbori pjesama odu u nepovrat prošlosti, da im više u budućnosti ne bude novih predstavnika ni u jednoj umjetnosti!

KONAČNO KNJIGA O SLAVONIJI

SLAVONIJA, *Osijek*, 1980.

»Dokle ćeš još, slavno ime
Slavonijo, Spavati?«
(S. Marjanović, hrvatski pisac
iz Pečuha, 19. stoljeće)

Juraj Lončarević

Konačno, nije nikakva tajna da je taj teren poslije rata bio nekako zapostavljen u našoj kulturnoj publicistici. Osamljeni pojedinci koji su na njemu željeli nešto učiniti (Radauš, Peić, Balentović i drugi) bili su kao iznimke samo